

(Херсон)

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКОЇ ЛЕКСИКИ МІЖНАРОДНИХ УГОД

Метою статті є аналіз характерних особливостей лексики англомовних міжнародних угод як піджанру офіційно-ділового стилю.

Ключові слова: міжнародна угода, лексика домовленості, спеціальна лексика, словосполучення, структурна модель, дискурсні риси.

The aim of the article is analysis of the characteristic features of English vocabulary in international instruments as a subgenre of official style.

Key words: international instruments, lexis denoting agreement, special vocabulary, word-combination, structural model, discourse features.

В умовах всесвітньої глобалізації та інтенсивного розвитку економіки, бізнесу, ринкових та дипломатичних відносин, набуває нового значення та актуальності офіційно-діловий стиль, призначений для регулювання ділових стосунків, спілкування на державно-політичному, громадському, економічному рівні, у законодавстві та сфері управління адміністративно-господарською діяльністю.

Міжнародні угоди, що належать саме до офіційно-ділового стилю, посідають окреме місце та заслуговують значної уваги, оскільки властивостям та особливостям їх мови присвячено лише незначну кількість праць (В.В.Калюжна, Л.І.Євтушенко, В.В.Дайнеко, О.І.Лукашук, О.О.Селіванова, Т.П.Архипович, З.О.Гетьман, М.С.Власенко, М.Д.Волков, І.М.Дрига), які трактують окремі аспекти цього типу текстів, а отже, видається актуальним комплексний аналіз мови міжнародних угод. Укладання рангового списку тематичних лексем та фразем, вивчення особливостей дискурсу цих документів дозволить глибше зрозуміти їх роль у підмові дипломатичної комунікації, що важливо для теорії інтерпретації, а також для практичних потреб укладання, реферування та перекладу текстів цієї категорії.

На основі концепцій функціональних стилів, з огляду на їх інтеграцію та взаємопроникнення можна виділити пласт політологічної літератури, яка належить офіційно-діловому стилю мови. Оскільки тексти, що можна віднести сюди, значно відрізняються як за жанром, формою, так і за рівнем формальності, цілком виправданим є їхній поділ на тексти з високим (договори, конституції, статuti, протоколи та ін.) та низьким (доповіді, огляди, дослідження, аналізи тощо) рівнями стандартизації, який визначає правила добору слів і термінів, побудови речень і словосполучень.

У статті аналізуються документи високого рівня стандартизації, а саме: поняття “міжнародна угода”, її структура та місце в офіційно-діловому стилі як піджанру міжнародних документів. Термін “міжнародна угода” – це родове поняття і в міжнародній практиці може мати різні видові назви (Accord, Arrangements, Agreement, Act, Cartel, Compact, Compromise, Concordat, Convention, Covenant, Declaration, Entente, Exchange of Notes, Indenture, Modus Vivendi, Pact, Protocol,

Regulation, Statute, Treaty тощо). Оскільки з правової точки зору назва угоди не має визначального значення, то один і той самий документ у межах тексту може позначатися різними термінами. У сучасному офіційно-діловому стилі помітні тенденції до розмитості цих термінів, синкретизму [1, с.35].

Саме поняття “міжнародна угода” можна визначити як регульовану міжнародним правом угоду, укладену державами і/або іншими суб’єктами міжнародного права. З огляду на його комунікативні завдання та прагмастилістичну спрямованість це піджанр міжнародних документів, якому властиве використання мовних одиниць із характерним добором та сполучуваністю. Незважаючи на те, що лексичне наповнення міжнародних угод може бути різним, на структурному рівні їх форма є інваріантною. У цих типах текстів існує яскраво виражена тенденція до замкнутості лексичної бази, збереження усталеного набору фраз, структур, характерних для певних фреймів, що є проявом консервативності стилю.

Мовною базою угод є загальноживана лексика нейтрального та книжного пласта, яка поєднується зі спеціальною та термінологічною (зокрема, термінами різних підмов). Під час використання загальноживаної лексики у контексті цих документів відбуваються звуження її семантичного діапазону, звільнення від частини існуючих значень, видозміна їх аж до виникнення нових.

У мові міжнародних угод існує значна кількість слів, що вживаються у значенні, властивому їм лише у цих текстах. Деякі з цих лексем набувають нового значення, незафіксованого лексикографічними джерелами. Інші ж слова, у перекладі українською мовою, перекладачі замінюють певними фіксованими відповідниками, закріпленими за конкретним англійським словом, що є свідченням ідіоматичної стандартизації. Простежено, що для мови угод не є типовим уживання неологізмів, використання синонімів обмежене, оскільки вони можуть створити ефект двозначності [3, с.145].

До спеціальної лексики відносяться спеціальні та фразові стандарти, лексика, пов’язана зі сторонами угоди, укладанням та існуванням угоди, зокрема договірна лексика, тобто частотні лексичні одиниці, які сприяють реалізації теми домовленості, неасимільовані латинські та французькі вкраплення. Термінологічну лексику розуміємо як терміни підмов політики, дипломатії, юриспруденції, а також наукову, військову, науково-технічну лексику тощо. Саме спеціальна лексика створює стиль, характерний для міжнародних угод, що сприяє однозначному розумінню і тлумаченню певних понять та положень. Мові міжнародних угод також властиве функціонування фразових стандартів, які служать зачином, логічним переходом або кінцівкою текстів угод, тобто, окрім функцій, притаманних діловим стандартам (створення ефекту офіційності, стереотипності, лаконічності), вони виконують також і архітектонічну функцію, сприяють когезії та когерентності тексту.

Характерною рисою лексики угод є також те, що в них поряд із загальноприйнятими міжнародними виразами функціонують неасимільовані латинські та французькі словосполучення, що зумовлено історією розвитку міжнародних відносин. Значна кількість цих висловів набула нових значень у мові дипломатії. Наприклад, *ad referendum*, дослівно “на розгляд, для доповіді”, у мові дипломатії має значення “що потребує наступного підтвердження компетентним органом”; *clausula rebus sicstantibus*, буквально “застереження незмінних обставин” означає, що кожна зі сторін, яка бере участь в укладанні документа, має право одностороннього розірвання угоди у випадку серйозних змін обставин.

Для мови дипломатії також характерна насиченість інтернаціоналізмами. Це явище пояснюється особливостями функціонування дипломатичних документів. Вони завжди призначені для кількох держав і розраховані на однозначне тлумачення. Нерідко вони є запозиченнями з латинської та грецької мов. Деякі терміни у мові дипломатії мають інші значення, ніж ті, з якими вони вживаються у літературній мові загалом (to invite – пропонувати), або ж використовується лише один із лексико-семантичних варіантів полісемічного слова (instructing – доручаючи; whereas – беручи до уваги; party – сторона; credentials – повноваження).

Правову лексику, яка вживається у текстах угод, можна диференціювати на два різновиди: терміни загальноправового характеру та власне міжнародно-правові терміни. Певна частина як правової, так і міжнародно-правової термінології може вживатися одночасно у внутрішньодержавному та міжнародному праві [4, с.192].

Специфічною рисою мови текстів угод також є використання спеціальної лексики, до складу якої входить значна кількість слів, що сприяють реалізації теми домовленості. Виділення прошарку спеціальної лексики виправдане тим, що, по-перше, лексичні одиниці, які сприяють реалізації теми домовленості, зокрема із семою домовленості, – це частотні складові спеціальних ділових стандартів, які, у свою чергу, є стилетвірною основою текстів угод. По-друге, мета всіх угод – досягнення порозуміння, підтвердження факту того, що дві чи більше сторони дійшли згоди щодо врегулювання спірних питань, тобто їх мета – досягнення домовленості. Реалізація теми домовленості відбувається передусім завдяки використанню лексичних одиниць із відповідною семою. Проте до цієї ж категорії можна віднести і словосполучення, які набувають значення домовленості у контексті (to adjust to satisfaction; amicable solution of the matter; to achieve solution; to commit to disarmament). На основі аналізу мови угод методом суцільної вибірки можна виділити частотні стрижневі слова та їх деривати: accede, accept, accord, adopt, affirm, agree, approve, arrangement, confirm, conform, consensus, consent, contract, convention, covenant, ratify, settle, sign, treaty, sign – signature, signatory; accept – acceptance, non-acceptance; agree – agreement, disagreement [6, с.44].

Лексика, якою послуговуються під час укладання міжнародних угод, є кількісно обмеженою. Існує яскраво виражена тенденція до замкнутості лексичної бази, збереження незмінного набору фраз, структур, типових для певних ситуацій, незалежно від характеру документа, що загалом є виявом консервативності офіційно-ділового стилю. Мову міжнародних угод відзначає небагатозначність: простежується тенденція до вживання лексем в одному з прямих номінативних значень, що сприяє однозначному тлумаченню певних положень та явищ, а також обмеження можливостей сполучуваності слів. Уживані структури є типовими та продуктивними у текстах міжнародних угод. Вони позбавлені емоційного навантаження, що сприяє творенню основних дискурсних рис угод: офіційності, протокольності, лапідарності, а також однозначному розумінню та тлумаченню певних ситуацій, домовленостей, подій. Вони також відіграють конструктивну, організуючу роль у межах документа (зачин, логічний перехід, кінець), творять текстову архітектуру, сприяють реалізації жанрової специфіки тексту та оформленню однотипних мовних ситуацій (The member States (Governments, Parties, etc.) signatory hereto ... Have agreed as follows; The Government of ... and ... agree as follows; this Convention shall be open for signature; the member States signatory hereto ... Have agreed as follows; in witness whereof the undersigned, being duly authorised thereto, have signed the Protocol). Наведені структури сигналізують про факт підписання, набування чинності, ратифікацію того чи того документа, схвалення та підтримку статей, протоколів, поправок. Частотність цих структурних моделей і типовість їхніх функцій у текстах угод дає змогу вважати їх спеціальними діловими стандартами. Завдяки цим структурам створюється висока стандартизація

міжнародних документів регламентаційного характеру, що виявляється у доборі композиційних лексичних засобів, якими послуговуються для уніфікованого оформлення типових ситуацій.

Основна функція міжнародних угод – регламентаційно-директивна: вони накладають певні зобов'язання, надають чи обмежують права, тому при їх укладанні можуть виникнути дві проблеми. По-перше, укладачі повинні брати до уваги той факт, що сторони можуть збільшувати свої права та звужувати коло обов'язків. Отже, фахівці, готуючи тексти угод, намагаються звести до мінімуму будь-які випадковості й визначити ідеальну модель зобов'язань і прав, дозволів та заборон настільки точно, докладно та однозначно, наскільки це дозволяють мовні засоби. По-друге, ці угоди стосуються регламентації поведінки, нюанси варіантів якої важко передбачити. Тому укладачі, моделюючи різні ситуації, намагаються не оминати жодного непередбаченого випадку, що, своєю чергою, надає документам рис всеохопності. А отже, саме це завдання: досягнути подвійної характеристики – точності, лапідарності та однозначності, з одного боку, й всеохопності – з іншого, робить тексти угод мовно своєрідними [2, с.67].

Взаємозалежність і взаємозв'язок змісту та структури документа також посідає вагомe місце в офіційно-діловому стилі мови загалом та у дискурсі міжнародних угод зокрема. Залежно від типу документа та поставлених завдань, текст має ту чи іншу форму організації на всіх мовних рівнях, що є визначальним при доборі лексичних засобів вираження. Форма міжнародних угод на структурному рівні є інваріантною, ці документи складаються з назви, преамбули, матеріальної і заключної частин [1, с.173].

Назва угоди переважно будується за таким зразком: (d)+Nлтг+WCI (значно рідше WCI+Nлтг), де d – визначник (International, United Nations, European, Vienna тощо), Nлтг – іменник із семою домовленості (Agreement, Covention, Covenant, Treaty тощо), WCI – словосполучення, що визначає предмет кожного окремого договору. Як визначник переважно виступають іменники або прикметники, що вказують на діапазон домовленості (International, European, American, Inter-American, African), місце підписання угоди (Vienna, Geneva, Tokyo, Hague, Montreal), тип договору (General Framework, Universal, Supplementary), організацію (United Nations), хоча його вживання є факультативним [3, с.148].

Преамбулі властива чітка текстова організація: зачин, основна та заключна частини. У зачині називають сторони угоди. В основній частині наголошують на необхідності підписання угоди, виражають бажання сторін досягти домовленості, а також називають інші міжнародні акти, які служать підставами для легітимності документа. Заключна частина вказує на те, що сторони угоди дійшли згоди, вона є засобом когезії структурних елементів тексту.

Особливістю преамбули є функціонування ввідних слів, які умовно можна поділити на три групи: а) слова на позначення необхідності укладання та підписання угоди (noting, recognizing, considering, realizing, emphasizing); б) маркери, що вказують на зв'язок із нормами міжнародного права та посилання на вже існуючі міжнародні документи (bearing in mind, (re)affirming, guided, recalling, inspired, reiterating, observing); в) лексеми, що позначають рішучість досягти поставленої мети (desiring, (being) deeply concerned, alarmed, (being) resolved, convinced, prompted, determined). Проте необхідно зауважити, що цей поділ є дещо відносним. Увідні слова – засіб текстової зв'язності у межах преамбули. Розглядаючи їх у цій макроструктурі із синтаксичного погляду, помітимо, що для преамбули характерний такий стилістичний прийом, як паралелізм, функція якого зводиться до наголошення на семантичній рівнозначності всіх частин [4, с.194].

Повна структурна модель матеріальної частини нетипова для текстів міжнародних угод. Здебільшого їм властивий редукований варіант, що базується на випущенні певних структурних елементів. Але завжди ця модель складається з пронумерованих статей. У цій частині угоди переважають складні речення. У міжнародних угодах синтаксичний паралелізм може вживатися у межах статті, або ж охоплювати фрагмент тексту. Паралельні синтаксичні конструкції можуть функціонувати у різних місцях абзацу, а отже, бути анафорою, епіфорою, вживатися всередині та безпосередньо одна за одною. Цей засіб синтаксичного зв'язку укладачі застосовують з метою досягти чіткості та логічності викладу положень, належного акцентування вагомих компонентів. Однотипна, одноструктурна побудова початку речень є свідченням того, що різні підтеми, висвітлені у тексті, мають однакову форму репрезентації, а отже, однаково вагомі. Синтаксичний паралелізм як продуктивний засіб когезії текстів міжнародних угод виконує також функції переліку багатьох рівнозначних принципів та тверджень: розвиває й уточнює певні положення, сприяє творенню текстового рисунка-рамки, мета якого – досягти зв'язності окремих фрагментів тексту. Рекурентність паралельних конструкцій у текстах угод пов'язана з глибинним структурним взаємозв'язком речень у межах не лише статей і розділів, але й інколи глобальної текстури.

Текстам матеріальної частини притаманна двоскладова інтерактивна організація речень, які складаються з двох частин: основного положення та застережень. Аналізуючи угоди, необхідно звернути увагу на існування та взаємодію двох важливих аспектів. Перший – основне положення (основа положення), під якою розуміємо а) правовий суб'єкт (особа, держава чи організація, яким або надають права та повноваження, або накладають обмеження чи заборону на дії); б) правову дію (природа повноважень чи прав, які надаються, обмежуються чи забороняються, що впливає з положення). Але основна частина положення є лише каркасом, що доповнюється другим аспектом: застереженнями (підготовчими, операційними, реферативними), під якими розуміємо словосполучення чи речення, введені у синтаксичні рамки простих і складних речень, які надають додаткову інформацію, уточнюють, розширюють чи обмежують права, обов'язки, повноваження, викладені в основній частині положення. Якщо залишити лише кістяк речення, то положення стає неправильним або частково правильним і надто загальним, оскільки застереження дуже обмежують його дію та застосування або й заперечують його. З одного боку, застереження уточнюють, обмежують чи роблять чітким конкретний пункт речення, а з іншого, – можуть сприяти появі двозначності та нечіткості, якщо вони не розташовані належним чином. Саме тому укладачі прагнуть увести їх відразу ж після слова, яке вони визначають чи уточнюють, навіть якщо це ускладнює та перевантажує синтаксичну структуру речення або загрожує синтаксичним розривом. Синтаксичні розриви ще більш ускладнюють і без того складний синтаксичний характер речення у міжнародних угодах [3, с.146].

Узагальнюючи вище зазначене, можна зробити такі висновки. Офіційно-діловий стиль і міжнародна угода як її піджанр ґрунтуються на логічній основі. Найважливішим у ньому є послідовність і точність викладу актів, документальність, об'єктивність оцінок, гранична чіткість, емоційно-експресивна нейтральність вислову, а також однозначність, лаконічність тексту, з одного боку, і всеохопність – з іншого.

Тексти угод відзначаються суворими вимогами до лексики: широке використання професійної термінології, канцеляризмів, аббревіатур, відсутність діалектизмів, жаргонізмів, просторічних виразів, слів із суфіксами суб'єктивної оцінки тощо. Вони характеризуються як зростаючою стандартизацією мови, що передбачає вживання усталених словесних формул, значну частоту повтору слів, зворотів, конструкцій, так і своєрідністю синтаксису (прямий порядок слів: підмет – перед присудком і якомога ближче до початку речення; означення – перед означуваним; додаток

– після керуючого слова; обставинні слова – якомога ближче до пояснюваного; вставні слова вживаються на початку речення тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисенко І. І., Євтушенко Л. І., Дайнеко В. В. Англійська мова в міжнародних документах і дипломатичній кореспонденції: Навч. посіб.– 2-ге вид.– К.: Логос, 1999.– 416 с.
2. Гетьман З. О. Норма мовлення як засіб регламентації мовленнєвої діяльності / З. О. Гетьман // Проблеми семантики слова, речення та тексту: Збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Київський нац. лінгвіст. ун-т. – К.: КНЛУ, 2008. – Вип. 21. – С. 65 – 68.
3. Зарума-Панських О.Р. Лексико-семантичні особливості текстів міжнародних договорів / О.Р. Зарума-Панських // Іноземна філологія. – 1999. – Вип. 111. – С. 144 – 149.
4. Лексика англомовних політологічних текстів (на матеріалі міжнародних угод) // Іноземний текст за фахом: лінгводидактичні аспекти / За ред. К.Я. Кусько. – Львів: Світ, 1998. – С. 190 –196.
5. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
6. Zaruma-Pans'kykh O.R. Types of Cliches in Official Documents of International Organizations / Zaruma-Pans'kykh O.R. // The Art and Science of TESOL. 2nd National TESOL Ukraine Conference. – Vinnytsia, 1997. – P. 44.